

- Boer, F. de (2006). Mixed methods: iets nieuws? *KWALON* 32, 11 (2), p. 5-10.
- Evers, J. (2003). Ethische professionaliteit in de rapportage. Beroepsmoraal en technische vaardigheden als complementair gegeven. In: F. Wester (red.), *Rapporteren over kwalitatief onderzoek*. Utrecht: Lemma.
- Evers, J. & Berg, H. van den (2007). Onderzoek naar rassendiscriminatie: de rol van kwalitatief onderzoek in een Mixed Methods Design. Nosmo Methodologendag, maart 2007.
- Jedelloo, S. et al., (2007). *Zorgpreferenties van jongeren met chronische aandoeningen: vier profielen*. Rotterdam: Hogeschool De Gezonde Stad, Kenniskring Transitie in Zorg.

Over het categoriseren van sociaalwetenschappelijk onderzoek

Harry van den Berg

Inleiding

In *KWALON* 35 startte Harrie Jansen vorig jaar een discussie over de manier waarop de term 'kwalitatief' gebruikt wordt en soms gecultiveerd wordt in wat hij aanduidt als 'het kwalitatieve kamp'. Zo'n kritische zelfreflectie van iemand die aan de wieg heeft gestaan van het platform en het tijdschrift met een vaandel waarin de term 'kwalitatief' een prominente plaats inneemt, is opmerkelijk. In de reacties op het artikel van Jansen worden vooral relativeringen en nuanceringen aangebracht. Paul ten Have wijst in hetzelfde *KWALON*-nummer op de verschillen tussen degenen die kwalitatief onderzoek verbinden met maatschappijkritische 'bevlogen' pretenties en degenen die sceptisch staan tegenover een dergelijke koppeling. Tineke Abma bepleit samenwerking en integratie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Daar sluiten we ons van harte bij aan. Toch lijkt het mij goed om dieper in te gaan op de mechanismen die ten grondslag liggen aan de door Jansen gewraakte en gevreesde 'eenheidscultivering' van een bepaalde methodologische benadering van onderzoek. Mijn stelling is overigens dat 'eenheidscultivering' geen privilege is van (bepaalde stromingen binnen) kwalitatief onderzoek (zoals Jansen suggereert), maar minstens zo sterk is bij kwantitatief onderzoek. Beide processen versterken elkaar en kunnen beschouwd worden als keerzijden van eenzelfde medaille. Daarom is het relevant om die medaille nader onder de loep te nemen: het categoriseren van onderzoeksbenaderingen en met name de manier waarop die categorisering gebruikt wordt.

De tweedeling 'kwalitatief' versus 'kwantitatief'

Wie de praktijk van sociaalwetenschappelijk onderzoek in kaart probeert te brengen, stuit op een onoverzichtelijke variatie van onderzoeksbenaderingen, methoden en analysetechnieken. Daarom is het niet verrassend dat vanaf het ontstaan van die sociale wetenschap-

pen is gepoogd om die variatie samen te vatten in een overzichtelijke taxonomie. Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn vooral de termen ‘kwantitatief’ en ‘kwalitatief’ ingeburgerd als labels om de belangrijkste verschillen in onderzoeksbenaderingen aan te duiden. Op het eerste gezicht lijkt het vreemd dat labels die uitsluitend verwijzen naar een zeer specifiek aspect van de datastructuur (i.c., het al of niet tellen) een hoofdrol spelen bij de indeling van onderzoeksbenaderingen. Toch zou ik er niet voor willen pleiten – zoals Jansen in het begin van zijn artikel lijkt te suggereren – om de labels in te ruilen voor discutabele labels zoals ‘interpretatief’ versus ‘positivistisch’. Want het onderscheid tussen ‘kwalitatief’ en ‘kwantitatief’ omvat meer dan het simpele verschil tussen al of niet tellen. Het gaat in de kern om twee verschillende onderzoekslogica’s:

1. Procedures die erop gericht zijn om *co-occurrences* van verschillende verschijnselen vast te stellen en zo systematisch mogelijk te analyseren. Het gaat daarbij om vragen als: komt A samen voor met B?, en zo ja, hoe vaak en onder welke omstandigheden?
2. Procedures die erop gericht zijn om (*discursieve*) *connecties* tussen verschillende verschijnselen vast te stellen en te analyseren. Het gaat daarbij om vragen als: hoe worden A en B in een bepaalde situatie met elkaar verbonden en welke rol speelt de context daarbij?

Bij de eerstgenoemde procedures is het noodzakelijk om veel gevallen te onderzoeken om zinnige conclusies te kunnen trekken. De betreffende procedures zijn dan ook zodanig ingericht dat het mogelijk is om heel veel gevallen te onderzoeken. Dat is de kracht van dit type onderzoeksbenadering. Maar daarvoor wordt wel een forse prijs betaald. Grootschalig onderzoek vereist een enorme reductie van informatie. Kwalitatieve kenmerken worden bij voorkeur samengevat in numerieke codes. Het type informatie dat op deze manier gegenereerd wordt, is dus per definitie globaal.

De tweede categorie onderzoeksprocedures biedt de mogelijkheid om een stap verder te zetten dan de constatering dat A en B onder bepaalde voorwaarden samen voorkomen. Het gaat bij deze benaderingen om het zo nauwkeurig mogelijk ontrafelen van de manier waarop A en B in concrete situaties met elkaar verbonden worden. Dat is de kracht van dit type onderzoek. Maar ook hier wordt een prijs betaald: diepgaand onderzoek maakt het onmogelijk om heel veel gevallen te onderzoeken. De uitdaging voor dit type onderzoek is dan ook het vergelijken van een beperkt aantal zorgvuldig geselecteerde gevallen.

Zo geformuleerd is het overduidelijk dat kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksbenaderingen elkaar heel goed kunnen aanvullen. De onderzoekspraktijk van de Chicago-school in de jaren dertig van de vorige eeuw is daar een goed voorbeeld van. En eigenlijk is het vreemd dat juist die traditie zo lange tijd is veronachtzaamd en dat er pas sinds het eind van de jaren negentig weer aandacht is voor wat tegenwoordig wordt aangeduid als *mixed methods research*. Kwalitatief en kwantitatief onderzoek werden lange tijd tegenover elkaar gezet als onverenigbare onderzoekstradities en nog steeds speelt deze opvatting

parten. De vraag is dus welke mechanismen ten grondslag liggen aan deze geconstrueerde oppositierelatie.

Beperkingen en risico's van categoriseren

Elke categorisering heeft zo zijn beperkingen. Dat geldt dus ook voor het onderscheid tussen 'kwalitatief' en 'kwantitatief'. Niet alle methoden passen naadloos in deze tweedeling. De dichotomie tussen 'kwalitatief' en 'kwantitatief' is bijvoorbeeld niet verhelderend om onderzoeksbenaderingen zoals QCA (*qualitative comparative analysis*) te karakteriseren. Een andere beperking is dat de variatie binnen elk van de onderscheiden categorieën niet tot uiting komt. Terecht pleit Jansen er daarom voor dat onderzoekers altijd dienen aan te geven welke onderzoeksmethoden gebruikt worden. De simpele kwalificatie 'kwalitatief' is onvoldoende informatief. Beide hiervoor genoemde beperkingen zijn inherent aan elke vorm van categorisering.

Belangrijker is dat – afgezien van deze beperkingen – categorisering op heel verschillende manieren kan gaan functioneren. Er is altijd het risico dat de geconstrueerde categorieën worden gebruikt voor *in- en uitsluitingsprocessen*. Dat is waar Jansen vermoedelijk op doelt als hij het heeft over het gevaar van 'eenheidscultivering'.

De termen 'kwalitatief' en 'kwantitatief' worden dan niet meer in een technisch-neutrale betekenis gebruikt als aanduidingen voor bepaalde onderzoeksmethoden, maar als evaluatieve termen: 'kwalitatief' is dan – afhankelijk van het kamp waartoe men behoort – superieur of juist inferieur aan 'kwantitatief'. Een dergelijke betekenisverschuiving gaat ook gepaard met het construeren van groepsidentiteiten: het zichzelf presenteren als 'kwalitatieve onderzoeker' of 'kwantitatieve onderzoeker' in plaats van als onderzoeker die kwalitatieve en/of kwantitatieve onderzoeksmethoden gebruikt.

'Kwalitatief' en 'kwantitatief' als in- en uitsluitingscategorieën

De vraag is hoe simpele labels als 'kwalitatief' of 'kwantitatief' op een gegeven moment gaan functioneren als in- en uitsluitingscategorieën.

Dat proces treedt met name op als onderzoeksmethoden worden opgevat als expressie van een alomvattend wetenschappelijk paradigma. Veronderstelling daarbij is dat de keuze van onderzoeksmethoden niet slechts een pragmatische kwestie is waarbij onderzoeksdoel en onderzoeksomstandigheden beslissend zijn, maar uiteindelijk wordt bepaald door theoretische/methodologische uitgangspunten die onlosmakelijk verbonden zouden zijn met een specifieke wetenschapstheoretische positie.

Die veronderstelling lijkt op het eerste gezicht erg aannemelijk. Elk onderzoek is immers gebaseerd op wetenschapstheoretische uitgangspunten en theoretische/methodologische vooronderstellingen, ook al worden die (lang) niet altijd expliciet behandeld of zelfs maar onderkend door de onderzoek(st)er in kwestie.

Maar paradigmatisering houdt meer in dan de explicitering van deze banale waarheid. *Paradigmatisering* gaat uit van de vooronderstelling dat maatschappijvisies, wetenschapstheoretische posities, theoretisch/methodologische uitgangspunten en onderzoeksmethoden naadloos op elkaar aansluiten. Alsof er een een-op-eenrelatie bestaat tussen de verschillende niveaus van wetenschapsbeoefening (epistemologie, methodologie en

methoden). Verschillen tussen onderzoekstechnieken worden vanuit zo'n opvatting herleid tot wetenschapsfilosofische verschillen. Sterker nog, het is bij dergelijke zelfverklearde paradigma's niet ongebruikelijk om de verschillende niveaus met elkaar te verwarren. Zo wordt de term 'positivisme' vaak gebruikt om kwantitatieve methoden te (dis)kwalificeren: survey-onderzoek is vanuit een dergelijke visie 'positivistisch'.*

Kwalitatief onderzoek is in deze visie dus noodzakelijkerwijze verbonden met een wetenschapstheoretische keuze, die op haar beurt weer verbonden kan zijn met een maatschappijkritische visie. Een dergelijke paradigmatisering van een bepaalde onderzoeksmethode (of verzameling van methoden) brengt met zich mee dat andere methoden worden gedekwalificeerd als niet of niet echt wetenschappelijk. Rationele discussies over de merites van bepaalde onderzoeksmethoden worden door paradigmatisering geblokkeerd. Meningsverschillen over onderzoeksmethoden en -technieken worden herleid tot wetenschapstheoretische keuzes. En over die keuzes valt niet te twisten: 'Ik vertrek nu eenmaal vanuit een ander wetenschapstheoretisch uitgangspunt', zo luidt de dooddoener waarmee wetenschappelijke discussies door aanhangers van een zelfverkleard paradigma worden beëindigd en dus ontweken.

Tegen paradigmatisering

Het probleem van paradigmatisering is dat wordt miskend dat er tussen kwalitatieve stromingen grote verschillen bestaan wat betreft wetenschapstheoretische posities. Hetzelfde geldt voor kwantitatief onderzoek. Sterker nog, sommige kwalitatieve benaderingen zijn – wat betreft wetenschapstheoretische uitgangspunten – sterk verwant met bepaalde benaderingen van kwantitatief onderzoek. Het traditionele naturalistische etnografische onderzoek dat ervan uitgaat dat de etnografische methode het mogelijk maakt om de sociale werkelijkheid onbevooroordeeld waar te nemen, is nauw verwant met het oude positivisme waar sommige empiristische kwantitatieve onderzoekers nog steeds van uitgaan. De scheidslijnen op het terrein van wetenschapstheorie lopen dus niet parallel met die op het terrein van onderzoeksmethoden.

Hetzelfde geldt voor de relatie tussen methodologie en onderzoeksmethoden. Bij paradigmatisering wordt ten onrechte verondersteld dat er wat betreft methodologie fundamentele verschillen zijn tussen kwalitatief onderzoek en kwantitatief onderzoek. Zoals Martyn Hammersley in diverse publicaties heeft aangetoond, worden juist de gemeenschappelijke kenmerken op het terrein van de methodologie ten onrechte onderschat (zie o.a. Hammersley, 1992, 2000).

Met andere woorden: de wereld van sociaalwetenschappelijk onderzoek is veel complexer dan de zwart-wit-beelden die de zelfverklearde paradigma's ons willen doen geloven.

* Paradigmatisering kan in het dagelijks academische leven tot bijzondere ervaringen leiden. Enkele jaren geleden kreeg ik het verzoek om een interviewcursus te ontwikkelen om studenten te confronteren met en te trainen in twee manieren van interviewen: 'positivistisch interviewen' en 'constructivistisch interviewen'. Op mijn vraag om nadere uitleg over wat hiermee bedoeld werd, bleef de betreffende postmodernistisch bevogende hoogleraar met de mond vol tanden zitten.

Conclusie

Paradigmatisering van onderzoeksmethoden is allerm minst een marginaal verschijnsel. Integendeel, in alle hoeken van de sociale wetenschappen komt het voor, zowel bij kwalitatief als kwantitatief onderzoek. Ook binnen het veld van kwalitatief onderzoek zelf zijn er voorbeelden van specifieke kwalitatieve benaderingen die ertoe neigen om zichzelf te presenteren als het enig juiste kwalitatieve paradigma: antropologen die het etnografische veldwerk toch eigenlijk beschouwen als de superieure onderzoeksmethode, discoursanalytici die hun eigen benadering presenteren als hét nieuwe paradigma van de sociale wetenschappen, enzovoort.

Paradigmatisering bedreigt vruchtbare discussies en uitwisseling tussen verschillende onderzoeksbenaderingen. Dat geldt zowel voor kwalitatieve benaderingen onderling als voor de relatie tussen kwalitatieve en kwantitatieve benaderingen. Om dat te veranderen is het niet nodig om etiketten als 'kwalitatief' en 'kwantitatief' af te zweren of te vervangen door andere. Integendeel, het probleem zit niet in de etiketten, maar in de manier waarop we ermee omgaan.

Literatuur

Hammersley, M. (1992). *What's wrong with ethnography? Methodological explorations*. London: Routledge.

Hammersley, M. (2000). *Taking sides in social research; Essays on partisanship and bias*. London: Routledge.

De verhouding tussen kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksbenaderingen in commercieel onderzoek

Edward Groenland

Inleiding

Het betoog van Harrie Jansen in *KWALON* 35 kan worden opgevat als een essay, in de zin dat de tekst elementen bevat van een 'subjectief gekleurde verhandeling over een wetenschappelijk onderwerp, gekenmerkt door een goede, persoonlijke stijl'. Het is een goede zaak dat onderzoekers zich van tijd tot tijd bewust zijn, of worden, van de positionering van hun favoriete onderzoeksmethoden binnen het grotere geheel ('veldboeket') van onderzoeksmethoden. Dit geldt a fortiori voor hen die zich bezighouden met onderzoek in opdracht, met een betalende opdrachtgever. Onderzoek in deze context is gericht op concrete uitkomsten die idealiter direct toegepast kunnen worden om een praktisch, geldgerelateerd probleem te helpen oplossen. Er is in deze context verhoudingsgewijs weinig aandacht voor reflectie op de gehanteerde onderzoeksmethodieken.